

Eftertryk

ORD DER BLIVER STÅENDE

[Forside](#)

[Feature](#)

[Hvem er vi?](#)

[Nyhedsbrev](#)

[Kontakt](#)

Civil ulydighed, højrefløjsbevægelser

og filosofiens muligheder

8. februar 2023

Af Philip Højme
Billeder af *The Dance of the Dragon*¹

17. juli 2021, Berlin og Warszawa

Indledning

Portræt af Robin Celikates. Foto:
Rainer Christian Kurzeder.

Den venstreintellektuelle Robin Celikates er professor i socialfilosofi og antropologi på Freie Universität i Berlin og vicedirektør for Center for Humanities and Social Change. Han har bl.a. skrevet om kritisk teori, civil ulydighed, migration, racisme og feminisme. Selvom han endnu er et rimeligt ukendt navn i Danmark, er han en kendt tænker i USA, Holland og Tyskland, og flere af hans artikler og interview er blevet oversat til f.eks. fransk, spansk og polsk.

Interviewet er lavet i juli 2021. Dets formål er at belyse emner, der er centrale i Celikates' tænkning, f.eks. den voksende højrefløjspopulisme, migration, voldelige versus ikke-voldelige protester, civil ulydighed og den kritiske filosofis rolle i dag. Første del handler om den rolle, civil ulydighed spiller i forhold til kampen for flygtninge- og migrationsrettigheder. F.eks. taler Celikates om, hvordan flygtninge fik en hidtil uset mængde af taletid i medierne under "flygtningekrisen" i 2015. Ifølge Celikates var denne begivenhed

usædvanlig, fordi den gjorde flygtningekrisen synlig for den brede offentlighed, politikere og regeringer. Det tvang dem til for en tid at lytte til de klager, behov og ønsker fra migranter, som tidligere var blevet gemt ved Fort Europas grænser.

I anden del af interviewet kommer Celikates nærmere ind på den politiske højredrejning, der er sket i mange europæiske lande i løbet af det sidste årti. Her taler han om, hvordan venstrefløjen ikke formåede at udfylde det politiske tomrum, som mange års neoliberal politik har efterladt. Dette åbnede døren for, at højrefløjen kunne skabe sig et politisk rum, hvor den syntes at have svarene på problemerne.

Den tredje og sidste del af interviewet bevæger sig fra den realpolitiske virkelighed til spørgsmålet om, hvilken rolle filosofi og kritisk tænkning spiller i dag. Her bliver det klart, at Celikates er modstander af det, som den kritiske teoretiker Herbert Marcuse kaldte "lænestolsfilosofi". I stedet søger Celikates at sammensmelte teori og praksis ved at bruge mangfoldigheden af kritiske teorier til at diagnosticere og fortolke det nuværende samfund på måder, der fører til større frigørelse.

DEL I

Civil ulydighed og flygtninge- og migrationskrisen i 2015

Philip Højme: Jeg ved, at du for nylig talte om civil ulydighed på Aarhus Universitet (januar 2021), så lad os begynde interviewet med et bredt spørgsmål relateret til dette emne. *Hvad er dine tanker om den stigende anti-immigrationsretorik i Europa? Og måske kunne du også sige noget om, hvordan dette kan relateres til den europæiske migrantkrise i 2015.*

Robin Celikates: Først og fremmest tak for dette interview og for, at du har taget et grundigt kig på nogle af mine værker.² Der er to aspekter, som jeg gerne vil fokusere på i mit svar på dine spørgsmål. Det første er den historiske sammenhæng. Dels har højreekstreme politiske og sociale kræfter i forskellige former været til stede i Europa siden 1945. Det politiske spektrum spænder her fra nynazister til yderst konservative politiske kræfter som f.eks. det tyske CSU. I Tyskland har radikale højrefløjspartier siddet i parlamenter på delstats- og forbundsplan, og nynazistiske bevægelser har været på gaden siden før den tyske genforening. Men på visse måder voksede disse tendenser sig stærkere efter genforeningen, hvilket gik hånd i hånd med en kraftig stigning af nationalistiske tendenser og fascistiske angreb på minoriteter. Det er derfor afgørende at bemærke, at den ekstreme højrefløj ikke dukkede op ud af ingenting som en reaktion på den såkaldte flygtningekrise i 2015. Disse kræfter har hele tiden været til stede, om end der er sket betydelige forandringer og forskydninger inden for højrefløjsbevægelserne. Det er ikke overraskende, at disse bevægelser har forsøgt at udnytte kriser til at fremme deres formål. Det samme er tilfældet med Corona-krisen. Den radikale højrefløj har forsøgt at udnytte dette øjeblik usikkerhed eller afbrydelse til dens egne formål, til at opbygge nye alliancer osv. især i Tyskland, men også i andre lande.

Desuden blev krisen i 2015, som migrationshistorikere som Philipp Ther eller Leo Lucassen har påpeget, rammesat på en meget ahistorisk måde som en hidtil uset tilstrømning af flygtninge og migranter, der ikke lignede noget, Europa nogensinde havde set før. Europa, eller det, vi kalder Europa, har altid været et sted præget af migration både til og fra Europa såvel som inden for Europas grænser. I den forbindelse bør man huske på, at den europæiske kolonialisme også kan ses som et

eksempel på ulovlig masseindvandring.

Det er en historisk kendsgerning, som politikere eller andre, der klager over irregulær eller det, de i dag kalder "ulovlig" migration, bør tage til efterretning. Det er en historisk og sociologisk kendsgerning, at der ikke findes noget europæisk samfund, som ikke er blevet præget i meget høj grad af migration.

I denne henseende er perioden efter 1945 afgørende for det tyske samfund. Der var millioner af fordrevne mennesker eller flygtninge i Tyskland, Østrig og Italien. Og mange tyskere eller mennesker af tysk oprindelse fra Østeuropa blev tvangsforflyttet. I 1990'erne kom mange flygtninge til Tyskland pga. krigen i det tidligere Jugoslavien. Vi må heller ikke glemme migrationen af de såkaldte gæstearbejdere og deres familier i 1950'erne, 1960'erne og 1970'erne. Alle disse faser har været vigtige i Tysklands indvandringshistorie, og de har alle grundlæggende formet det tyske samfund uden at føre til nogen af de katastrofale resultater, som politikere og den brede offentlighed ofte forbinder med dem. Også her er det vigtigt at placere krisen i 2015 i forhold til disse tidligere øjeblikke og i en bredere historisk ramme for at få en bedre forståelse af krisediskurser og deres politiske anvendelse og misbrug.

Det andet aspekt, som jeg vil fokusere på, er, hvad den såkaldte flygtningekrise afslørede om vores nutid. På den ene side kæmpede flygtningene og formåede i en vis grad at undslippe det moderne samfunds binære perspektiv, som sædvanligvis fremstiller dem som enten skurke eller ofre. De fremstilles som skurke, fordi de som "ulovlige" indvandrere. Især mændene fremstilles som indvandrere, der invaderer Europa og tager "vores" job, velfærdsydelse osv. eller endnu værre, som terrorister. Eller de fremstilles som ofre, fordi de som passive, hjælpeløse og lidende subjekter – oftest kvinder og børn – fremstilles som nogen, der har brug for vores hjælp.

Vi kan se på den såkaldte *March of Hope* fra Budapest til den østrigske grænse og videre til den tyske grænse.³ Her blomstrede de flygtninge, som deltog. De blev politiske aktører, som med deres deltagelse i mediernes narrativer var med til at tvinge Angela Merkel, den østrigske kansler og den ungarske regering til at suspendere Dublin-aftalen og åbne grænserne – i det mindste midlertidigt. Det, der skete her, var en ny måde at gøre krav på politisk indflydelse. Flygtningene gjorde

krav på en politisk stemme ved at sige: ”Vi ønsker ikke at blive behandlet som enten terrorister eller som ofre; vi ønsker at blive anerkendt som personer, der har håb, ønsker og planer, og som har bevæggrunde for vores handlinger, og som kan formulere disse grunde”.

Forestil dig, at du ser dokumentarfilm og etnografiske værker om den såkaldte *Summer of Migration* i 2015. I så fald får du en god fornemmelse af, hvordan migranter og flygtninge tog kontrol over deres egen skæbne og tvang forskellige europæiske ledere til at tilpasse eller ændre deres politikker for at tage hensyn til migranternes handlinger og ønsker.

Denne dramatiske udvikling ændrede den politiske diskussion i Tyskland og ændrede i sidste ende den sociale virkelighed her i landet. Desuden illustrerer den på en god måde, hvordan migration er en bevægelse i den dobbelte betydning, sådan som Marx taler om kommunismen som en bevægelse i *Den tyske ideologi*⁴. På den ene side ser Marx kommunismen som en politisk bevægelse. Den indebærer politisk organisering og kollektive krav. På den anden side insisterer Marx også på, at kommunismen er en objektivt eksisterende social bevægelse. Migration har også begge disse dimensioner. Der er masser af eksempler på, hvordan migration går hånd i hånd med mere eller mindre organiserede politiske bevægelser, hvor folk holder skilte op, marcherer fra Budapest til grænsen, tvinger grænsen til at blive åbnet osv. Samtidig er migration også et spørgsmål om menneskers sociale bevægelse på tværs af grænserne. Denne bevægelse kan i sidste ende ikke reguleres af stater, selvom stater hævder, at de kan og vil regulere den. I begge dimensioner udfordrer og politiserer migrationen noget, der normalt betragtes som upolitisk – nemlig idéen om et afgrænset fællesskab. Migration udfordrer nationalstaternes territoriale grænser, som traditionelt opfattes som naturligt givne eller som en ahistorisk kendsgerning. Men det er jo ikke sådan, at grænserne afmærker et område, som eksisterede der forinden. Grænserne skaber i stedet det pågældende territorium, samfund og den pågældende nationalstats identitet, og intet af dette var der før.

Foruden territoriale grænser udfordrer migrationen også det politiske samfunds grænser – som regulerer, hvem der hører til hvor, og hvem der overhovedet tæller som medlem eller som politisk eller menneskeligt subjekt. Flygtningestrømmene

tvinger grundlæggende spørgsmål om disse grænser ind på den politiske dagsorden og politiserer dem i et hidtil uset omfang. Desuden har disse bevægelser gjort det nødvendigt at konfrontere den retorik, som mange europæiske stater, regeringer og mennesker tilslutter sig – retorikken om menneskerettigheder, frihed og lighed for alle. Denne retorik har underbygget en selvopfattelse, hvor Europa allerede har realiseret sådanne værdier. Flygtningestrømmene konfronterede de europæiske samfund med en virkelighed, hvor Europa på en helt grundlæggende måde ikke formåede at opretholde disse værdier. Ikke alene formåede Europa ikke at opretholde dem, men mange europæiske stater bidrog aktivt til at krænke dem med deres grænsepolitik ved at udlicitere EU's grænsekontrol til Nordafrika og ved at gøre Middelhavet til en dødbringende grænsezone. Disse politikker har direkte ført til en humanitær katastrofe ved at gøre det næsten umuligt for folk at migrere sikkert på en måde, der er i overensstemmelse med de menneskerettigheder, som Europa officielt har tilsluttet sig.

Martin Luther King insisterede ofte på en pointe, som direkte vedrører vores situation, nemlig at det nogle gange er nødvendigt for de undertrykte at skabe en omfattende krise for at tvinge dem, der profiterer på den nuværende situation, til at holde op med at ignorere krisen. I 2015 var der ikke tale om en krise, der pludselig dukkede op ud af det blå. Der havde altid allerede været en krise. En krise for migranter og flygtninge, som mange af os var i stand til at ignorere. Vores måde at leve på og vores politiske organisering havde skabt denne krise længe før 2015. Vi ønskede bare ikke at blive konfronteret med den, så migranter og flygtninge var nødt til at skabe en krisesituation for at få os til at se den allerede eksisterende krise.

Højme: Forstår jeg dig korrekt, når jeg siger, at 2015 var det tidspunkt, hvor de europæiske samfund blev opmærksomme på en krise, der allerede eksisterede uden for Europa?

Celikates: Vi er nødt til at erkende, at det, vi oplever som en krise eller som en forstyrrelse af normaliteten, har været den normale orden for mange mennesker i lang tid. Ikke kun uden for Europa, i stater, der er blevet invaderet, økonomisk ødelagt og gjort afhængige, men også for migranter og underordnede befolkningsgrupper i Europa, som fortsat er udelukkede eller marginaliserede. Det

er derfor altid godt at stille spørgsmålet: *For hvem er det en krise? Hvornår bliver en krise til en krise, og hvem nyder godt af, at den opfattes eller ikke opfattes som en krise?* Sociale og politiske bevægelser spiller en afgørende rolle i den proces, som skaber kriser og krisebevidsthed.

Højme: Jeg har bemærket, at løsningen på den såkaldte flygtningekrise har været en generel højredrejning over hele det politiske spektrum i Europa. Jeg ved ikke, om du er klar over dette, men den danske regering taler i øjeblikket med et par afrikanske lande om at placere asylcentre i landene (f.eks. Rwanda). Det leder mig til mit næste spørgsmål: *Kan man sige, at der er tale om 'at feje tingene ind under gulvtæppet', en forsætlig forglemmelse af migrationsproblemerne?*

Celikates: Det har der været en tendens til i et stykke tid nu. Det, at Europas interne grænse er blevet eksternaliseret, dvs. at Europas grænser og grænsekontrollen er rykket til kontinentets ydre grænser, er en veletableret kendsgerning. I Europa har der faktisk været denne form for modsvar til indvandring med omlægning af grænseordningen med opførelse af mure og pigtrådshegn samt med den permanente insisteren på, at "2015 ikke må gentage sig". Dette valg af terminologi er lige så sigende, som det burde være chokerende, når man tænker på det såkaldte hotspot-system, aftalen mellem EU og Tyrkiet og den såkaldte australske løsning.

Alt fra udbredelsen af interneringslejre, som du nævnte, til den kraftige stigning i nye højreorienterede og indvandrerkritiske bevægelser over hele Europa er en reaktion på den krise, der fandt sted i 2015. På samme tid kan disse bevægelser også forstås som symptomer på den vedvarende betydning af 2015. På en måde kæmper højrefløj- og indvandrerkritiske bevægelser en kamp, som de allerede har tabt. Med dette mener jeg, at Europas politiske og sociale virkelighed allerede er blevet grundlæggende påvirket af indvandring, og at der ikke er nogen vej tilbage. Men de forskellige samfund er blevet formet i forskellig grad, så historien er anderledes, når man taler om f.eks. Frankrig, Storbritannien, Tyskland, Danmark eller Polen.

Men multikulturalismen, eller hvad man nu vil kalde den, er en historisk og sociologisk kendsgerning i alle disse samfund, også i Polen. Befolkninger er

uundgåeligt pluralistiske og forskelligartede, og det vil ikke lykkes at få denne virkelighed til at forsvinde ved at påberåbe sig fantasien om national ensartethed. I hvert fald ikke uden borgerkrig og decideret fascisme. Jeg vil ikke sige, at dette ikke er en mulighed, men heldigvis er det kun et mindretal af tilhængere af højrefløjsspartier, der vil gå så langt.

På en måde tror jeg, at disse voldelige modreaktioner på immigration muligvis er så voldelige, fordi de er drevet af den ubevidste erkendelse af, at det er for sent, at netop denne "kamp" allerede er tabt. Den sociale virkelighed er på sin vis allerede mere fremskreden end den politiske bevidsthed. Det var det, jeg tænkte, da Merkel og andre for et par år siden erklærede multikulturalismens død. Måske er den død, hvis man taler om en bestemt forståelse af multikulturalisme. Men man skal bare gå rundt i en hvilken som helst større tysk by. Så vil det være meget svært ikke at erkende, at der findes en multikulturel virkelighed, som ikke blot er levende, men som heller aldrig vil forsvinde igen.

Højme: Tillad mig at omformulere emnet for vores samtale indtil nu. Vi har talt om, hvordan de modreaktioner på multikulturalismen, som vi ser nu, faktisk sker for sent, hvilket betyder, at den højreorienterede vold, som vi ser, i det mindste delvist er et symptom på deres uundgåelige fiasko. *Ville du sige, at de ekstreme voldelige foranstaltninger, som disse højrefløjsgrupper og politikere har truffet, er som vredesudbrud fra nogen, der allerede ved, at de ikke har noget at tabe, eller som allerede har tabt?*

Celikates: Man er nødt til at skelne mellem de forskellige former, som disse højrefløjsbevægelser kan have. På den ene side har nogle sociale og politiske bevægelser en overdreven opfattelse af deres egen betydning og præsenterer sig selv som Europas redningsmænd. På den anden side spiller nogle regeringer det samme spil og vedtager politiske foranstaltninger, der er rettet imod indvandrere eller egne minoritetsbefolkninger på måder, som gør disse endnu mere sårbare, enten af ideologiske årsager, eller fordi de mener, at det er en god politisk strategi til at tiltrække sig vælgere fra højrefløjen. Jeg vil ikke sige: "At der ikke er grund til at bekymre sig, for disse tendenser fører ingen steder hen, fordi den sociale virkelighed allerede er kommet dem i forkøbet". Vi er nødt til at tage disse tendenser meget

alvorligt, da de kan føre til, og allerede har ført til, ekstreme krænkelse af rettigheder og forskellige former for vold. Der findes mange eksempler på, hvordan denne form for retorik kan have reelle følger og muliggøre, motivere og legitimere den faktiske vold i gaderne.

Min fornemmelse er, at disse appeller til en ensartet nation klinger hult og har noget desperat over sig, i hvert fald i et vist omfang. Denne desperation driver folk til at udvikle stadig mere absurde politiske holdninger og til at ty til vold. Det er imidlertid farligt, da disse højrefløjsgrupper stadig kan have betydelige politiske konsekvenser, især når regeringerne handler på en tilsvarende måde: Dvs. at sådanne regeringer delvist er drevet af disse højrefløjsbevægelser og derfor forsøger at mobilisere deres vælgere til at samles og overtage det offentlige rum.

DEL II

Højredrejningen i europæisk politik

Højme: Vi har allerede diskuteret, hvordan de politiske partier vender sig mod højre. Men man ser også, at mere traditionelle venstrefløjspartier gør det samme. Jeg tænker især på, hvordan socialdemokrater i Europa har indtaget en mere traditionelt set konservativ holdning i forhold til indvandring. Et ekstremt tilfælde er det danske socialdemokratiske parti, som er blevet kritiseret af de andre europæiske

socialdemokratiske partier for at være meget højreorienteret. Jeg mener f.eks. at kunne huske, at jeg har læst om en lov, der begrænser andelen af ikke-vestlige indvandrere i sociale boliger til 30%. Lovens formål er at bekæmpe parallelsamfund. Ud fra det, du sagde tidligere, kan jeg udlede, at foranstaltninger som disse er et forsøg på at indhente en virkelighed, der ikke længere findes. Og jeg vil gerne spørge dig, hvad du tænker om, at de traditionelle venstrefløjspartier har overtaget en mere konservativ og indvandrerkritisk retorik.

Celikates: Det afhænger nok af konteksten og den enkelte sag, men der er to ting, som jeg gerne vil bemærke. Den første er, at mange såkaldte venstrefløjspartier har taget denne drejning. Begrundelsen for deres højredrejning er, at de ikke kan afgive dette terræn til højrefløjen, og derfor er de nødt til at sætte sig på dette terræn for at genvinde tilliden fra de vælgere, der har forladt dem til fordel for højrefløjen. Frankrig er et velkendt eksempel, hvor mange mennesker, som tidligere stemte kommunistisk, har vendt sig mod *Front National*. Nu er venstrefløjspartierne chokerede; de tænker, at de har mistet kontakten med manden på gaden og er nødt til at genopbygge deres forhold til ham. De tror, at dette betyder, at de skal rykke deres politik mod højre ved at introducere indvandrerkritisk retorik. Dette er sket i Frankrig, Holland og Tyskland. Resultatet er en massiv forskydning af det politiske spektrum mod højre. Men i sidste ende er dette en slags tabt spil for de venstreorienterede partier, da de ender med at bevæge sig til højre i det politiske spektrum. I denne proces ender de med at opgive deres centrale principper og mål. Principper og mål, som var grundlæggende for dem, og som motiverede dem til at begynde med.

Den anden ting, jeg vil sige, vedrører tanken om venstrepopulisme, fordi den ofte bliver præsenteret som en løsning i denne sammenhæng. Jeg mener ærligt talt, at venstrepopulisme er et selvmodsigende ord. Jeg mener ikke, at der findes et sådant begreb som venstrenationalisme, venstrepopulisme eller venstre anti-migrationspolitik. Det ville gå stik imod arven fra marxismen og antifascismen. At indtage en venstreorienteret holdning er at være internationalistisk, imod nationalisme, og at betragte grænser som redskaber i hænderne på de herskende klasser. Grænser splitter arbejderklassen og antyder, at det er bedre for dem at identificere sig med den nationale identitet end med deres klasse på tværs af de nationale grænser. En indvandrerfjendtlig samt grænsevenlig politik er således

højreorienteret politik, som er til gavn for kapitalens interesser. Samtidig har de kapitalistiske lande også brug for den billige arbejdskraft, som både de lovlige og de illegale indvandrere kan tilbyde. Næsten alle europæiske lande – og det samme kendetegner USA – ville ikke være i stand til at opretholde vitale sektorer fra plejesektoren til bygge- og anlægssektoren og landbruget uden indvandrernes arbejdskraft. Det gælder også den særligt udbyttende arbejdskraft, som papirløse indvandrere ofte er tvunget til at påtage sig. Her ligger det grundlæggende hykleri eller den grundlæggende selvmodsigelse i hjertet af den måde, hvorpå indvandring bruges som et politisk våben i rige kapitalistiske lande.

I lyset af dette er det ikke overbevisende at hævde, at venstrefløjspartier har mistet vælgeropbakning, fordi de har været for positive over for indvandring, multikulturalisme eller for kosmopolitisme. Det er nærmere sandheden at sige, at venstrefløjspartierne har lavet rod i tingene ved at påtage sig den neoliberale dagsorden. *Labour* gjorde det i 1990'erne, og det samme gjorde de tyske socialdemokrater og det franske *Parti Socialiste*. Det er dette, som har fremmedgjort mange af deres vælgere. Højrefløjspartierne udnyttede denne situation og den fremmedgørelse, der opstod som følge af overtagelsen af den neoliberale politik. Men det er en grundlæggende fejl at tro, at højrefløjspartier tilbyder en løsning.

Den tidlige Frankfurterskole påpegede allerede denne fejltagelse. I sin analyse af den fascistiske propaganda taler Leo Löwenthal om de falske profeter, der udgiver sig for at være læger, men som ikke er andet end kvaksalvere, der hverken har en kur eller en korrekt diagnose. I dag som før er det en grundlæggende del af fejldiagnosen, at det "at tage kontrollen tilbage" betyder at slippe af med indvandrere og flygtninge. At genvinde den demokratiske suverænitæt, hvad det så end betyder, eller at genvinde de økonomiske rettigheder, som neoliberalismen har afskaffet, har intet med indvandring at gøre.

I USA skete dette med de konservative, der kombinerede indvandringskritiske værdier med anti-abort-politikken og kristne, konservative værdier. Det samme gælder for lande som Polen, hvor en stærk kulturkonservatisme, som er imod homoseksuelles rettigheder, abort og indvandring, kombineres med liberale politikker for at appellere til de vælgere, der er blevet fremmedgjort af neoliberalismen.

Sådanne bevægelser virker tiltrækkende, fordi de tilbyder en syndebuk. Deres vælgere føler sig som nogle, der er "the boss", fordi de kan sparke til dem, der ligger ned, hvilket får dem til at føle sig bedre tilpas. Det lader til at være den logik, der er på spil her. Men denne pseudoløsning tager ikke fat i nogen af de økonomiske årsager bag fremmedgørelsen. Set i lyset heraf ville venstrefløjspartier have meget mere gavn af at tage direkte fat på de økonomiske problemer i stedet for at følge højrefløjen ned i det indvandrerfjendtlige og populistiske kaninhul. Dette fører ingen vegne – kun til, at venstrefløjspartier ikke længere er venstreorienterede.

Højme: Når jeg tænker på de sidste 10-15 års politiske diskurs, slår det mig, hvor ofte politikerne har talt om indvandrere som noget, samfundet ikke har råd til. "Vi har ikke råd til disse uintegrerede og arbejdsløse mennesker." Men som du nævner, synes politikerne aldrig at tale om polske VVS'ere eller rumænske frugtplukkere. Det ser ud, som om den indvandrerkritiske diskurs primært fokuserer på dem, der stikker ud. *Er det, der er på spil, noget, som vi måske kunne kalde "en klassisk europæisk måde at give skylden videre på"?*

Celikates: Ja, og netop derfor er det nok ikke produktivt at imødegå indvandrerkritiske udsagn, som om de var empiriske udsagn. Hvor man modsiger dem ved at sige: "Disse migranter udfører et nødvendigt arbejde i Europa." Racisme følger en anden logik. Hver gang racisme afsløres som empirisk forkert, ændrer den sin form. Man kan ikke modbevise den eller angribe den på det faktuelle plan. Jeg mener, man kan selvfølgelig gøre det, og det skal gøres, men effekten heraf vil være begrænset, fordi racisme har meget mere at gøre med underliggende vaner, stereotyper, fordomme og mentale referencemønstre. Disse er politisk instrumentaliserede og opererer på et niveau, som ikke kan modbevises ved at pege på specifikke statistikker eller individuelle tilfælde, der modsiger dem.

Højme: *Er det derfor, at du foreslår, at vi undlader at følge højrefløjen ned i deres kaninhul? Og foreslår du i stedet, at venstrefløjen bør tale om økonomi frem for indvandrere?*

Celikates: Jeg mener, at dette er den forkerte politiske strategi, og vi har set, at det blot flytter den politiske diskurs mod højre. Hvis du følger den underliggende idé – at tale med folk, tage deres frygt og holdninger for pålydende og imødekomme dem politisk, som om deres holdninger er uforanderlige – så risikerer du også at blive fanget i et spil i stedet for at engagere dig i en politik, der forsøger at ændre den måde, spillet fungerer og spilles på.

Da Steve Bannon sagde, at højrefløjens strategi er at ”oversvømme området”, var det en meget præcis sammenfatning af denne strategi.⁵ Selvfølgelig er det vigtigt at tale med folk, men der er en grænse for denne fremgangsmåde med dialog. De liberale bliver ved med at tale og forsøge at forstå, men det gør højrefløjen ikke. Højrefløjen forsøger bare at holde de liberale beskæftiget, alt imens højrefløjen gør de ting, som den virkelig interesserer sig for. I virkeligheden interesserer dem fra højrefløjen sig slet ikke for den offentlige sfære eller den demokratisk debat, men derimod for at etablere et kulturelt og politisk hegemoni, koste hvad det vil.

Både venstrefløjen og de liberale må forstå, at konflikten har ændret sig. Man kan ikke bare fortsætte med at gå i dialog med den anden side, som om intet har ændret sig. Dette vedrører også det, som jeg sagde tidligere om ændringen af den sociale virkelighed. I Tyskland er der nu blandt den yngre generation af aktivister og kunstnere med minoritetsbaggrund en ret fremtrædende tendens til at sige: ”Vi vil ikke tale med folk, der har disse idiotiske idéer om, at Tyskland ikke er et multikulturelt samfund eller ikke er et samfund præget af indvandring, og som er besat af, hvad der er rigtigt tysk, og at mindretallene tilsyneladende ikke er velintegreret”. De siger altså: ”Hvis du har sådanne idéer, så er det dig, der ikke er godt integreret, det er dig, der lever i et parallelsamfund, for vores samfund er allerede et samfund, hvor næsten alle har en eller anden form for blandet arv eller baggrund.” For dem står det klart, hvilken rolle racismen spiller i det tyske samfund. Derfor vil de ikke diskutere med nogen, som siger, at racisme ikke eksisterer i Tyskland. I stedet vender de sig om og siger: ”Du bør få styr på virkeligheden, for hvis du blot benægter den, er der ikke meget mening i at tale med dig.” Nogle gange er det vigtigt at trække sådan en streg i sandet og forlade samtalen for at gøre folk opmærksom på, at de skal læse om sagen, hvis de vil tages alvorligt.

Højme: Jeg vil gerne tilføje noget til det, du lige har sagt. På et tidspunkt fejler dialogen, hvis den anden person ikke forsøger at føre en samtale med dig. Og jeg tror, at vi måske vil se, at det blandt de yngre generationer vil blive mere og mere almindeligt at nægte at tale med dem, der ikke ser racisme som et reelt problem.

Hvad mener du om dette?

Celikates: Jeg foreslår ikke en slags separatisme eller en afslutning på samtaler på tværs af politiske forskelle, men snarere at der er gode grunde til ikke at være villig til at fortsætte en samtale, der tilsyneladende ikke fører nogen steder hen, og som den anden side ikke er klædt på til at deltage i. At vende ryggen til folk kan også have en sund effekt, både for ens egen følelse af politisk agens og selvrespekt, men også fordi det kan bringe den anden side ud af dens egen selvtilstrækkelighed og selvforskyldte uvidenhed. Selvfølgelig er der en hård kerne på den yderste højrefløj, som aldrig vil bekymre sig om dette, men mange mennesker, der har vendt sig mod højre-populistisk politik, kan være åbne for at blive overbevist om det modsatte. Måske kan man ikke uden videre trække dem væk fra deres holdninger. Men ved at få dem til at indse, hvad de gør eller deltager i, og hvordan det kan være i konflikt med nogle af deres andre holdninger og den sociale virkelighed, som de lever i, kan det måske få dem til at ændre deres kurs.

I en vis udstrækning kan vi pege på klimarettighedsbevægelsen som et eksempel på en sådan proces, hvor mange unge mennesker er holdt op med at acceptere, at deres forældre ikke bekymrer sig om miljøet. Der var et øjeblik, et opgør, som splittede mange familier i et stykke tid, fordi børnene tvang deres forældre til at deltage i samtaler og opfordrede dem til at genoverveje, hvad der er vigtigt for den yngre generation, og hvordan helt fundamentale forbrugsmønstre må ændres. Forældrene blev tvunget til at indse, at hvis de holder af deres børn, kan de ikke handle på en måde, som deres børn betragter som ødelæggende for deres fremtid. På samme måde kan der være en produktiv konfrontation i denne retning mellem, lad os sige, den yngre generation og visse dele af den ældre generation, som endnu ikke har erkendt eller accepteret, at samfundet har ændret sig og er blevet multikulturelt.

Højme: Det, som du netop har sagt, synes at bringe os ind på noget, som du nævnte tidligere om, hvorledes samfundet er mere fremskredent, end de, som forsøger at ændre det, tror. Det tager simpelthen et stykke tid, før folk har internaliseret et nyt syn på samfundet, og alt imens vi hver især forsøger at følge med, undergår samfundet yderligere forandringer. I den sammenhæng finder jeg det meget interessant at tale om medierne, og jeg ville gerne spørge dig ind til den stigende dæmonisering af antifascister i mainstream-medierne. *Hvad mener du om mediernes rolle i samfundets højredrejning? Tror du, at mistænkeliggørelsen af antifascismen hænger sammen med den voksende politiske modvilje mod forskellige akademiske forskningsområder, f.eks. migrationsstudier, racestudier og kønsforskning?*

Celikates: Vi er nødt til at skelne mellem to ting her. For det første vil jeg kalde det en falsk symmetri, når en diskurs om ekstremisme er baseret på en antagelse såsom "vi er liberale, vi er demokratiske", og så derefter placerer sig midt imellem to yderpunkter. Implikationen af denne falske symmetri er: Selvfølgelig er højrefløjen og nynazisterne meget slemme, men det er Antifa også, fordi de også bruger vold, og de er også intolerante osv. Men denne liberale, *middle-of-the-road* tilsyneladende neutrale holdning ender med at ligestille to politiske holdninger, som ikke er ens.

Tag f.eks. vold. Her er det vigtigt at huske, at for så vidt som det angår anarkistiske og antifascistiske grupper, er volden primært defensiv eller rettet mod nazisternes og de fascistiske gruppers vold. Desuden er det vigtigt at være sig bevidst om de relevante forskelle i disse bevægelseres politiske mål, og det er absurd at tro, at nazisternes eller fascisternes mål er lige så legitime som antifascisternes. Der er også relevante forskelle med hensyn til de midler, som bevægelserne anvender. Den form for tilfældig vold, der er rettet mod minoritetsgrupper, som nazistiske grupper benytter, kan slet ikke sammenlignes med den form for vold, som antifascistiske grupper benytter sig af, for den er oftest begrænset og defensiv. Selvfølgelig betyder konteksten og detaljerne noget, og jeg vil ikke påstå, at antifascistiske grupper aldrig foretager politiske handlinger, som ikke kan retfærdiggøres. Men dette spørgsmål er imidlertid noget helt andet end at sætte lighedstegn mellem nazister og Antifa på baggrund af en grundlæggende forfejlet historisk og politisk analyse.

En anden problematik vedrører det gamle trick – repressiv tolerance – som ganske enkelt går ud på at opdele og erobre. Man adskiller og opdeler, og derved kommer man til at herske. Man tolererer mere moderate holdninger og prøver at inkludere dem i mainstreamparadigmet, mens man fraskiller de mere radikale holdninger og udelukker eller udsætter dem for repressalier. Det er denne strategi, der anvendes mod emancipatoriske diskurser som kritisk raceteori eller kønsteori, når mediekommentatorer siger: ”Selvfølgelig skal vi ikke være så gammeldags at tro, at der kun er én måde at være mand eller kvinde på, men det er vanvittigt at tro, at alle køn er socialt konstruerede, eller at man bare kan ændre sit køn.”

For Tyrkiets vedkommende betegner regimet jævnlige dem, der udfordrer det selv med ikkevoldelige midler, som terrorister. Når man kalder sådanne synspunkter for voldelige eller kalder dem, der engagerer sig i ikke-vold, for terrorister, er det en udviskning af skillelinjerne, som fører til kriminalisering af grupper, som benytter sig af civil ulydighed. Det underminerer muligheden for en meningsfuld modstand mod regimet. Det er særdeles vigtigt at være meget klar i mælet og at afvise denne ideologiske manøvre. Det er her, at filosofien kan være til nytte, fordi vi er nødt til at påpege de forskellige distinktioner, som er i spil, og vi er nødt til at sige: ”Hvilken slags vold er det, vi taler om? Hvorfor kalder du det her og ikke det der for vold?” Ved at stille disse spørgsmål bliver det forhåbentlig klart for flere mennesker, at man ikke kan sidestille nazister med antifascister, og at man ikke kan kalde nogle for

terrorister, blot fordi de modsætter sig statsterrorisme.

DEL III

Filosofi som et kritisk værktøj

Højme: Du nævnte tidligere, at filosofi kan være nyttig til at se på forskellige fortællinger, som både politiske bevægelser og statslige aktører anvender. Jeg vil gerne benytte denne chance til at dreje vores samtale over i retning af mere teoretiske overvejelser. Jeg ved fra dine forelæsninger på Universiteit van Amsterdam, at du bruger såkaldte kritiske teorier i meget af dit arbejde. *Hvorfor mener du, at kritisk teori er et godt værktøj til at undersøge samtidens problemer?*

Celikates: Når det drejer sig om teorier, så er jeg i bund og grund pluralist og mener, at vi bør kombinere alle de teoretiske ressourcer, vi kan finde, så vi kan tackle de sociale, politiske og teoretiske udfordringer, vi står over for. Lad os forstå kritisk teori bredt og ikke begrænse den til Frankfurterskolen, men også trække på feministiske eller antiracistiske traditioner inden for kritisk teori, idet de også har ydet betydelige bidrag til filosofiske debatter.

En ting, som jeg finder særlig interessant i forbindelse med alle disse traditioner, er, at de sigter efter at tilvejebringe praktiske og anvendelige teorier for frigørelse eller social forandring. Formålet med teorierne er at udvikle viden om samfundet, dets reproduktive mekanismer og om mulighederne for at skabe emancipatorisk social forandring. Teorierne sigter ikke mod viden for videns egen skyld, men mod viden, som kan hjælpe os med at diagnosticere og overvinde de aspekter ved vores samfund, som er med til at opretholde former for uretfærdighed, ufrihed, dominans eller udnyttelse. Det er derfor, at de kritiske teorier stadig er betydningsfulde den dag i dag.

Ud over at være rettet mod praksis må disse teorier også være forankret i praksis. På denne måde søger de at overvinde den stringente opdeling mellem teori og praksis. At forankre teorien i praksis indebærer at indse, at teoretikerne også er forankret i den sociale virkelighed. Mere præcist betyder det for de fleste kritiske teories vedkommende, at den kritiske teori må forankres i de faktiske sociale konflikter i samfunds politiske bevægelser. Det er noget, som de kritiske teorier har arvet fra marxismen, fra feminismen og fra den kritiske raceteori.

Dette dobbelte forhold til praksis – at teori er rettet mod såvel som forankret i

praksis – går imod en bestemt tendens inden for den akademiske kritiske tænkning. Næmlig den tendens, som forstår kritisk teori som en objektiv form for viden, som teoretikeren udvikler for derefter at anvende på praktiske eksempler. Jeg vil derimod hævde, at kritisk teori skal opbygges fra sociale praksisser, som er baseret på retfærdige og kritiske praksisser og fra modstand og civil ulydighed. Min interesse for civil ulydighed og modstandspraksis hænger sammen med den påstand: ”at kritisk teori bør være baseret på faktiske sociale kampe”. Jeg vil gerne genoplive en mere praksisbaseret forståelse af kritisk teori, der begrunder den i faktiske sociale kampe med henblik på at udvikle en form for ikke-paternalistisk og dialogisk måde at bedrive kritisk teori på.

Som følge heraf er jeg utilfreds med to ting i de aktuelle teoretiske debatter. På den ene side med de kritiske teorier, som bliver traditionelle eller er orienteret mod *normalvidenskaben*, og som sigter mod at finde objektiv viden adskilt fra praksis. På den anden side er jeg utilfreds med mange af de filosofiske debatter om civil ulydighed, som har vist sig at være ekstremt afgrænsede eller at have meget snævre idéer om, hvad der udgør legitim civil ulydighed, fordi de er helt og aldeles adskilt fra historien og nutidens meget komplekse og radikale oprørsrepertoire og fra aktivisterne selv.

I denne henseende forsøger jeg i mit arbejde at overkomme de to utilfredsheder, som jeg har, med én samlet løsning. På den ene side forstår jeg civil ulydighed som en væsentlig del af kampene for græsrodsdemokratisering. I de såkaldte liberale demokratier er dette kampene for demokratisering af demokratier, der stadig ikke er særligt demokratiske. Der er i øjeblikket en betydelig mangel på demokrati, ikke kun på det politiske, men helt sikkert også på det socioøkonomiske område. Vi ser det tydeligt i den måde, hvorpå indvandrere og flygtninge er udelukket fra politik, og hvorpå borgerne ikke længere deltager i den formelle politiske beslutningsproces. Derfor er vi nødt til at placere demokratiet inden for såvel som uden for det statslige demokratiske institutioner. Vi er nødt til at se mod praksisser, som kan demokratisere demokratiet fra bunden af.

På den anden side skal civil ulydighed teoretiseres på en måde, der tager udgangspunkt i den praksis af trods, som man ser på gadeplan og ikke fra sin lænestol. Filosofien har brug for at teoretisere ud fra faktisk eksisterende

modstands- og civile ulydighedsbevægelser. I dag ville det f.eks. kunne være *Black Lives Matter*, de forskellige bevægelser for klimaretfærdighed og andre bevægelser, som udvikler og udvider det, vi forstår som værende civil ulydighed.

Højme: Den måde, hvorpå du taler om det, jeg vil kalde "gadens filosofi", finder jeg meget spændende. Og jeg vil gerne følge dine kommentarer op med et spørgsmål om, *hvordan du opfatter det, at teori udviklet ud fra faktiske praksisser bliver omsat endnu engang til praksis? Er dette måske en slags kritisk selvrefleksion?*

Celikates: Måske fungerer disse bevægelser i sig selv som vidensproducerende praksisser, og det samme gælder for migrationspraksissen. Hvad sker der, når vi spørger: *"Hvilken viden har migranter om grænsesystemet?"* Sandsynligvis ved de meget mere om det end de fleste ikke-migranter og tilmed mere end mange af de migrationsforskere, som blot ser på tal og befolkningsstrømme.

Hvad kan praksis som vidensproduktion eller endog som en teori – en praksis, der teoretiserer sig selv – lære os? Påstanden er ikke så meget, at der er indsigter, som teorien kun kan lære af praksis. Teoretisering er også en praksis og foregår i praksis. Der er altså en vekselvirkning, en slags gensidig læring, et komplekst og dialektisk forhold mellem teori og praksis.

Med hensyn til sociale bevægelser, protester og modstand tror jeg, at det er let at se, hvordan praksis kan og skal informere teorien – vores tanker om, hvad civil ulydighed er, hvordan den kan retfærdiggøres, og hvad dens rolle er – men der er også flere måder, hvorpå teorien kan bidrage til praksis.

For det første kan teoretiske værktøjer bidrage til at skærpe diagnosen af samfundsmæssige problemer. Alle politiske bevægelser begynder fra en diagnose og en analyse af, hvad der er galt. Man har brug for en teori, og det er her, teorien kan bidrage. Her har mange teorier allerede gennemsyret vores måde at tænke på, lige fra marxisme og feminisme til kritisk raceteori og andre kritiske tilgange inden for sociologi og kulturstudier.

For det andet kan teorien hjælpe os med at tænke over, hvordan man organiserer protester, modstand eller en politisk bevægelse. Den kan hjælpe os med at fremme selvrefleksivitet og forhindre, at en bevægelse reproducerer former for dominans eller eksklusion, som frigørende bevægelser historisk set er endt med at reproducere. Tænk på arbejderbevægelsen og dens autoritære tendenser. Det samme kan også siges om andre bevægelser.

For det tredje sigter alle disse politiske bevægelser mod alternativer til *status quo*. Der er meget teori, der beskæftiger sig med, hvordan man kan tænke sammenhængende og kritisk om ideelle måder at leve sammen på eller om retfærdighed. Jeg taler ikke om den slags ideelle retfærdighedsteorier, som kan give os et mål i form af en plan. Jeg taler i stedet om teorier, der hjælper os med at se faldgruberne i visse idéer om, hvordan vi bør leve sammen. Hvilken slags politisk system bør bevægelserne stræbe efter? Direkte eller repræsentativt demokrati? Måske kunne det antage en form for rådsform?

Selvfølgelig kan enhver bevægelse føre sådanne diskussioner på ny, men det er også en hjælp at se på hundredvis af års teoretiske diskussioner og praktiske erfaringer, fordi vi kan lære af dem.

Hvad er betingelserne for rådsdemokrati? Hvordan skal det organiseres for at kunne fungere på stor skala? Dette er blot et eksempel, og man kan bruge andre eksempler, afhængigt af hvilken bevægelse man taler om. Antag, at du tænker på en bevægelse som *Black Lives Matter*. I det tilfælde er det indlysende, at kritisk raceteori og afroamerikansk politisk teori spiller en vigtig rolle for, hvordan bevægelsen diagnosticerer samfundet, organiserer sig og for de mål, den forfølger.

Det er sådan, jeg tænker på forholdet mellem teori og praksis og den værdi, som teori kan have for praksis. Men den kan naturligvis også være en hindring. I nogle tilfælde kan den forhindre folk i at udvikle en passende diagnose, i at reflektere over fordelene eller faldgruberne ved at organisere politiske bevægelser på den ene eller den anden måde eller i at formulere et transformativt perspektiv. For at teorien ikke skal blive en hindring, må den tage de former for viden, der udvikles i praksis som f.eks. sociale og politiske bevægelser, alvorligt. Disse former for "politik nedefra", græsrodsbevægelser, tilbyder ofte ganske sofistikerede og teoretisk informerede

former for kritik. Det er ofte netop dem, der er udsat for social undertrykkelse og dermed har været erkendelsesmæssigt marginaliseret – og viser sig at være erkendelsesmæssigt privilegerede med hensyn til at identificere den sociale virkelighed, som den er.

Kritiske teorier må altså anerkende den afgørende betydning af de praksisser og de teoretiseringer, som produceres i deres midte, hvis de skal forsøge at undgå en reproduktion af epistemiske asymmetrier. Disse former for ”erkendelsesmæssig modstand” (dvs. praksis?) kan forankre den kritiske teori i den sociale virkelighed og dermed hjælpe den med at indfri en af dens grundlæggende påstande: nemlig at kritisk teori er funderet i selvmodsigende bevidsthedsformer og eksisterende modstandspraksisser og kritik, og den virker tilbage på disse.

1. *The Dance of the Dragon* er et konstant kunstprojekt og en organisk kunstnergruppe, hvis kerne består af Anna Holmberg og Rikke Goldbech. Deres arbejde handler om kriser for samfund, økosystemer og individer. Billederne er fra et arbejdsophold og researchtur i Italien, februar-maj, 2020. [↩](#)
2. Se f.eks. Celikates 2009/2018, *Kritik als soziale Praxis/Critique as Social Practice*. Celikates 2016, *Democratizing Civil Disobedience* (Philosophy & Social Criticism). Celikates 2016, *Rethinking Civil Disobedience as a Practice of Contestation* (Constellations). Celikates et al 2015, *Transformations of Democracy*. Se flere udgivelser på <https://www.geisteswissenschaften.fu-berlin.de/en/weo1/mitarbeiter/Celikates/index.html> [↩](#)
3. *March of Hope* var en politisk begivenhed, hvor flere end 1500 migranter og flygtningen i 2016 vandrende fra Grækenland til det nordlige Makedonien med det krav, at de – ligesom det havde været tilfældet i 2015 – skulle have muligheden for frit at kunne bevæge sig imod ”Europa”. [↩](#)
4. Engels & Marx. 1974[1932]. Den tyske ideologi. I *Karl Marx, Skrifter i Udvalg – Den tyske ideologi – Filosofiens Elendighed*. København: Rhodos. 13-100. [↩](#)
5. Overs. ”flood the zone with shit”. Med dette udtryk beskrev den amerikanske politiske strateg Steve Bannon, hvordan man skal håndtere demokratiske modstandere, nemlig gennem misinformation i stedet for en reel og meningsfuld diskussion. [↩](#)

Da dannelse blev til
arbejde – Et nyt
socialdemokratisk
uddannelsesideal

Gråvej i landet med
tretten måneders
solskin

LEAVE A REPLY

Your email address will not be published. Krævede felter er markeret med *

COMMENT *

NAME *

EMAIL *

WEBSITE

NOTIFICER MIG VIA E-MAIL OM OPFØLGENDE KOMMENTARER.

GÅ TIL TOPPEN

© *Eftertryk* 2021